

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
МЕТОДИКА АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА
УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

ПРОДАН МАРІЯ-ВАЛЕРІЯ МИХАЙЛІВНА

Студентка IV курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

за спеціальністю 014 «Середня освіта

(Українська мова і література)»

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 103 /23 листопада 2022 року

Науковий керівник:

Павлович Юдіта Павлівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології

Завідувач кафедри:

Берегсасі Аніко Ференцівна

доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «____» _____ 2023 року

Протокол № _____ /2023

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Кваліфікаційна робота
МЕТОДИКА АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА
УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV курсу

ПРОДАН МАРІЯ-ВАЛЕРІЯ МИХАЙЛІВНА

Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

Науковий керівник: Павлович Юдіта Павлівна
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології

Рецензент: Певсе Андрея Андріївна
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II

Зміст

Вступ...	4
Розділ 1. Специфіка інноваційних педагогічних методик та творчо-пошукової діяльності на уроках літератури.....	10
Розділ 2. Практична реалізація творчо-пошукової діяльності учнів на уроці, присвяченому вивченому роману Ю. Опільського «Іду на вас».....	22
Висновки	45
Список використаної літератури.....	48

Вступ

Важливим завданням сучасної української школи є виховання творчої особистості, яка буде здатна легко пристосуватися до викликів сучасного життя, ефективно використовуватиме свої знання у різних життєвих обставинах. За слушним спостереженням О. Петровича, «сучасний школяр краще пізнає й засвоює нові знання, здобуті через дослідження. Науково-дослідницька робота (НДР) старшокласників спрямована на розвиток їхнього творчого потенціалу через бажання досліджувати нові проблемні питання, вміння працювати в команді, аргументовано доводити власну точку зору, здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних ситуаціях, практично й творчо застосувати здобуті знання, тобто в учнів формується готовність до безперервного навчання впродовж усього життя»¹. На переконання дослідника, важливим є питання, на яку методiku варто спиратися вчителів, щоб зацікавити учнівську молодь, заохотити до виконання творчих завдань, наукового пошуку, самостійної дослідницької діяльності [32].

У науково-педагогічних розробках сучасних фахівців можемо знайти різні цікаві методики, спрямовані на багатогранне вивчення літератури, в них акцентується на організації дослідницької діяльності учнів на різних освітніх рівнях. «Сутність процесу нововведень у методи та технології сучасного навчання досліджують як зарубіжні, так і українські вчені. Наукові розвідки А. Алексюка, В. Коцура, С. Нікітчиної, В. Ільїна, С. Пролєєва, М. Лисенка, П. Сауха, І. Шаталова та ін. присвячені загальнотеоретичним, науково-практичним проблемам інноваційної парадигми, технологіям навчання, досвіду та перспективам їх використання в практиці». Петрович О. Дослідницька діяльність обдарованої молоді як невід'ємна частина позакласної роботи з української літератури [52].

Проблеми та доцільність нововведень у практику викладання літератури в навчальних закладах проаналізували: « К. Ангеловські, Х. Барнет, Д. Гамільтон, Ю.Гільбух, Н. Грос, І.Гузєєв, Л.Даниленко, І.Дичківська, В.Журавльов, У.Кінгстон, М.Кларін, М.Майлз, А.Ніколс, Г.Селевко, В.Сластьолін, Р.Хейвлок, Н.Юсуфбекова та ін. Ними обґрунтовано основні методологічні та теоретичні положення інноваційної освітньої діяльності. Концептуальні засади та психологічні особливості особистісно орієнтованого навчання розглядаються у публікаціях І.Д.Беха, С.У.Гончаренка, І.А., Зязюна, О.М.Пехоти, О.В.Бондаревської, І.С. Якиманської, С.І. Подмазіна, А.В.Рибалки; теоретико-практичні засади інтерактивних технологій – у розробках В.В.Гузєєва, О.І.Пометун, Л.В.Пироженко та ін.; теоретичні положення проектного навчання – у роботах А. Алексюка, О. Пехоти, Є. Полат, О.Сисоєвої; дослідницького – Х.Таби, Дж.Брунера, Еде Боно. Р.Глейзератаін.; місце інформаційних технологій в освітньому просторі – у працях В.Беспалька, Б.Гершунського та ін.» [22].

Дисертаційні роботи О. Ісаєвої та Г. Токмань присвячені осмисленню способів використання інноваційних технологій на уроках української та світової літератур. Дослідниці зосередили свою увагу на різних видах інноваційних технологій, їх доцільності при викладанні літератури: описали специфіку використання комп'ютерних технологій, інтерактивних видів і форм роботи, особливості організації пошукової діяльності учнів. Цікаво описано у монографії Г. Токмань інноваційні типи уроків літератури: урок- психологічне дослідження, урок-філософське дослідження, урок-історичне дослідження, проблемні семінари. Г. Токмань запропонувала ряд класифікацій літературних завдань, в основі яких лежить певна ознака [46].

Г. Токмань класифікувала завдання, які передбачають творчо-пошукову діяльність учнів на уроках літератури, за рівнем аналізу твору (різні на макро- та мікрорівнях). Читаючи твір на макрорівні, учень має зробити узагальнення і виявити цілісне розуміння твору. Аналізуючи твір на макрорівні учень виявляє увагу до «художнього слова, мікрообразу, до окремої риси мистецької майстерності автора або до нюансу його думки чи почуття». Перед учнем стоїть творче завдання – встановити взаємозв'язок між мікро- та макрорівнем.

Г. Токмань виокремила декілька типів нестандартних уроків, які входять у практику сучасної школи, мають інноваційний характер і сприяють розвитку творчої активності учнів: «блок (вивчення двох творів чи постатей у літературі); бінарний

(поєднання двох близьких тем з двох шкільних предметів); інтегрований (введення в контекст загальної середньої освіти [48]).

За спостереженням О. Ісаєвої, «організація дослідницької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури спрямована на самостійний пошук нових знань, формування нових пізнавальних цінностей учнів, підвищення їхнього інтересу до художнього тексту».

Про необхідність орієнтації освіти на розвиток творчих здібностей учнів писали також В. Сухомлинський, Ю. Азаров, Ш. Амонашвілі, І. Шаталов. Питанням сутності творчих здібностей і можливостей особистості цікавилися науковці з різних країн: Дж. Гілфорд, А. Маслоу (США), А. Горальський, Є. Ляска (Польща), Г. Пирьов (Болгарія) та інші [14].

Відштовхуючись від сучасних дидактичних теорій, можемо спостерегти: вчені вважають дослідницькі завдання спрямованими на самостійний пошук учнями нової інформації. На уроках літератури учні повинні навчитися знаходити творчий підхід до використання отриманої інформації задля вирішення певної проблеми через аналіз, синтез, спостереження та експериментування.

О. Хоменко трактує дослідницьку діяльність як сучасний інноваційний метод навчання, який включає в себе «внутрішньо-предметні та міждисциплінарні зв'язки та забезпечує високу інформаційну системність у процесі засвоєння навчального матеріалу, сприяє розвитку творчого мислення, мовної та комунікативної компетенцій»¹. Поняття «дослідницькі уміння» вчений визначає як системну якість особистості, що «інтегрує в собі аналітико-синтетичні, інформаційні, креативні та комунікативні вміння; сукупність цілеспрямовано підібраних теоретичних знань (уявлення про дослідження, етапи його реалізації та базовані на них практичні дії та операції, аналіз та узагальнення інформації, виділення головного та другорядного в дослідженні тощо), що покликані забезпечити формування процесуальної мотивації в учнів до дослідницької діяльності та процесу пізнання» [51].

Викладання української літератури вимагає від вчителя творчого підходу. Своєрідність професійної діяльності, структура і функції предмету вимагають пошуку творчого чинника, який у педагогічній діяльності виконує роль загального та органічно втілюється в праці вчителя української літератури. Урок української літератури

виділяється своєрідним характером, нестандартністю, неповторністю, оригінальністю, несхожістю на інші уроки. Це насамперед тому, що предметом вивчення у ньому є явище мистецтва слова. На нашу думку, застосовуючи інноваційні технології на уроках української літератури вчитель використовує важливий складник особистісного-зорієнтованого розвивального навчання. Особливістю такого способу пізнання є те, що активними учасниками освітнього процесу стають самі учні, які є суб'єктом пізнання. Кожний долучається до співпраці в колективній та груповій діяльності, що покращує результати навчання.

А. Маслоу вважав, що «креативність – здатність до творчості – характерна для кожної психічно здорової особистості й може виявлятися практично в усіх видах людської життєдіяльності. З цією здатністю творити пов'язані такі якості, як гнучкість мислення, безпосередність, сміливість, ініціативність тощо. Усі ці риси притаманні особистості в дитячому віці, проте з роками вони згасають. Тому важливо організувати навчання дитини так, щоб воно активізувало розвиток її креативності». А. Маслоу перший висловив гіпотезу, що творчість є «універсальною характеристикою людини, її невід'ємною сутністю. Творчі здібності притаманні людині від народження. Це природно для людини такою ж мірою, як птахам літати, а деревам -вкриватися листям. Здатність до творчості закладена в кожному з нас, для творчості не потрібні якісь особливі обдарування або навички» [42].

Актуальність дипломної роботи зумовлена необхідністю систематизувати існуючі концепції вчених щодо розвитку творчо-пошукової діяльності учнів на уроках літератури. Метою впровадження різноманітних нових методик викладання є формування ключових компетентностей в учнів, прагнення навчити школярів застосовувати знання, здобуті на уроках, у реальному житті, оскільки література прилучає учнів до скарбниці духовних і моральних цінностей людства.

О. Хоменко слушно відзначив, що освітній стандарт є чітко спрямованим на дослідницький аспект навчання учнів ЗОШ, причому перевага віддається активним методам. На переконання вченого, «включення учнів у дослідницьку діяльність сприяє не тільки розвитку дослідницьких та творчих умінь, здатності ставити мету, конструювати необхідні знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, але й оволодівати новими технологіями роботи з інформацією, презентувати результати власної дослідницької діяльності, розвивати здібності до рефлексії». За

спостереженням О. Хоменка, дослідницька діяльність на уроках української літератури – це «знайомство учнів з методами наукового пізнання, важливий засіб формування наукового світогляду, розвитку мислення, пізнавальної активності та креативності. Саме дослідницька діяльність сприяє формуванню процесуальної мотивації; ґрунтовних, міцних практичних знань; розширенню кругозору в різних сферах, що, у свою чергу, є потужним пусковим механізмом для саморозвитку, самоаналізу, самоорганізації» [51].

Мета дипломної роботи – осмислити існуючі методики активізації творчо-пошукової діяльності учнів на уроках літератури і запропонувати свій варіант їх застосування під час проведення уроку літератури (план-конспект уроку).

Мета передбачає реалізацію таких **завдань**:

проаналізувати наукові розвідки, в яких описано специфіку новітніх педагогічних методик;

розглянути різні інноваційні педагогічні технології, які підвищують рівень засвоєння знань на уроках літератури; простежити специфіку формування дослідницьких умінь на уроках літератури; продумати й застосувати різні методики активізації творчо-пошукової діяльності учнів у плані-конспекті уроку на тему: «Художнє висвітлення минулого України в романі Юліана Опільського "Іду на вас"».

Новизна дипломної роботи полягає у комплексному використанні теоретичних положень про інноваційні методики активізації творчо-пошукової діяльності учнів на уроках літератури та застосуванні їх на практиці шляхом розробки розгорнутого плану-конспекту уроку, присвяченого аналізу історичного роману Ю. Опільського «Іду на вас» [29].

Методологічною основою дипломної роботи є психолого-педагогічна теорія засвоєння знань, формування умінь і навичок учнів у процесі активної діяльності; концепція трансформації сучасної освіти, яка спрямована на всебічний розвиток особистості.

Основними методологічними принципами дослідження стали принципи світоглядного плюралізму, діалогізму, персоналізації знань учнів.

Розділ 1

Специфіка інноваційних педагогічних методик та творчо-пошукової діяльності на уроках літератури

Учителі часто дискутують про те, яка модель уроку літератури є найкращою.

Педагоги прагнуть зробити урок сучасним та цікавим для школярів, таким, щоб викликав дискусію поміж учнями, змушував їх вибудовувати власні судження. Саме тому вчителі застосовують різні підходи та методи. На переконання Г. Шило, вчителям варто так планувати навчальний процес, щоб мати змогу використати нові педагогічні технології на уроках літератури, реалізувати свої педагогічні ідеї, а учні натомість «повинні отримати можливість самостійно вибирати освітню траєкторію – послідовність і темп вивчення тем, систему тренувальних завдань і задач, способи контролю знань. Так реалізується найважливіша вимога сучасної освіти – вироблення в суб'єктів освітнього процесу індивідуального стилю діяльності, культури самовизначення, відбувається їхній особистісний розвиток» [53].

Г. Шило наголосила на важливості опанування учнями вмій і навичок саморозвитку, важливою передумовою якого є впровадження інноваційних технологій організації процесу навчання. Дослідниця вказала на необхідність використання особистісно-зорієнтованих інноваційних педагогічних технологій. «Ефективність їх використання значною мірою залежить від того, як реалізується творчий потенціал особистості учня. Тому повинні змінитися пріоритети в діяльності вчителя. Від пояснювально-ілюстративного методу, від трансляції готового навчального змісту, від просвітительства учнів учитель повинен перейти до нових особистісно-зорієнтованих методів». Інноваційними можна вважати уроки, під час яких учні оптимально швидко й успішно засвоюють знання, не відчуваючи втоми й нудьги. Можемо виокремити такі різновиди інноваційних уроків:

1. Урок-дослідження;
2. Проблемний урок;
3. Уроки диференційованого навчання в «малих» та «великих» групах;
4. Урок-тренінг;

5. Бінарний урок;
6. Урок-інсценізація.
7. Урок-інтелектуальна гра;
8. Урок вільного спілкування;
9. Уроки історичної правди;
10. Урок-конкурс.

Бінарний урок (проведений двома вчителями – істориком та філологом) доцільно проводити, коли вивчається твір на історичну тему.

Урок-тренінг сприяє виявленню здатності учнів до критичного мислення, вчить проектуванню проблем та ситуацій, на яких акцентується у творі, на життя учнів.

Погоджуємося з думкою О. Хоменка, що урок-дослідження є однією з ефективних форм уроків з української літератури, який сприяє формуванню дослідницьких умінь учнів передбачає спільну діяльність вчителя та учнів. За спостереженням вченого, урок- дослідження тісно пов'язаний з вирішенням творчого, дослідницького завдання і складається з кількох «етапів: 1) постановка проблеми; 2) дослідницько-пошуковий; 3) обміну інформацією; 4) обробки результатів, аналіз; 5) підбиття підсумків, рефлексія. Головна мета уроків такого типу – формування дослідницьких навичок як універсального способу набуття нових знань, розвиток креативного мислення, активізація особистісної позиції учнів в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти. Головним результатом такого уроку має стати інтелектуальний продукт, що виявляє певну істину в результаті дослідження» [51].

Передумовою дослідницької діяльності учнів є допитливість, потреба у нових враженнях і знаннях, пізнавальна активність, прагнення здобути певний досвід. У процесі дослідницької діяльності можемо виокремити два суб'єкти: 1) окремий учень, 2) група школярів, які разом досліджують об'єкт. Дослідницька діяльність на уроці літератури – це перш за все робота з текстом, сюжет якого кожен учень може інтерпретувати по-своєму, а це відкриває новий аспект у розумінні твору. Така дослідницька діяльність має творчий характер.

За спостереженням О. Забарного, «процес дослідницької діяльності включає в себе дві взаємозалежні підсистеми: а) підсистему пошуку інформації (набуття знань про об'єкт); б) підсистему обробки отриманої інформації (перетворення й використання знань)... Від кількості і якості зібраної старшокласниками інформації

залежить процес і спосіб її обробки, а також висновки з неї. З великої за обсягом, але другорядної, несуттєвої інформації неможливо зробити змістовні висновки; часткова, але істотна інформація потребує глибшої обробки. Пошук нової необхідної інформації спирається на результати обробки попередньої, яка спрямовує подальший процес пошуку. Гіпотеза досліджуваної проблеми будується на основі вже знайденого і осмисленого» [10].

О. Забарний акцентував на важливості психологічного аспекту сприймання художнього твору, на вагомості “Я” читача, його індивідуальних уявлень. Художня література формує в учнів здатність до співпереживання персонажам, читача інколи ототожнює себе з якимось героєм, а це свідчить про високий рівень розвитку емоційного розвитку читача [10].

«Дослідницький метод дуже близький до пошукового за функціями, але суттєва різниця між ними полягає у ролі вчителя та характері пізнавальної діяльності учнів. Залучаючи пошуковий метод, учитель не лише ставить низку запитань або проблему, а й розкриває способи їх розв’язання, вчить збирати матеріал, аналізувати та систематизувати його.

Дослідницький метод спонукає учнів до застосування здобутих знань (без цієї умови неможливо залучати учнів до дослідницької роботи) і виявлення при цьому значно більшої самостійності. Основною умовою, що забезпечує результативність цього методу, є уміння самостійно аналізувати твори, здійснювати краєзнавчі та літературознавчі дослідження, підготовка доповідей та рефератів, зіставлення кількох поглядів на твір з аргументацією власної думки» .

Дослідницька діяльність учнів передбачає тісну співпрацю з учителем, який повинен доповнити, увиразнити висновки й спостереження учнів. Така взаємодія школярів і педагога створює умови для розвитку творчої особистості. Учитель повинен виявити схильність дослідницький потенціал учнів, прищепити їм інтерес до художньої літератури, а через неї до пізнання світу, сутності процесів і явищ.

Важливим завданням дослідницької діяльності учнів є формування вмінь самостійно, творчо мислити, знаходити різні способи розв’язання поставленої проблеми.

«У варіанті організації дослідницької діяльності учнів, пропонуваному Д. Левітесом (узагальнення розробок учених і педагогів), виділено:

- ознайомлення з літературою;
- виявлення (бачення) проблеми;
- постановка (формулювання) проблеми;
- з'ясування незрозумілих питань;
- формулювання гіпотез;
- планування і розробка навчальних дій;
- збирання даних (накопичення фактів, спостережень, доказів);
- аналіз і синтез зібраних даних;
- зіставлення даних і умовисновків;
- виступ з підготовленими самостійно рефератами, доповідями;
- переосмислення результатів у ході відповідей на запитання;
- перевірка гіпотез;
- побудова нових повідомлень;
- побудова висновків і узагальнень» [10].

О. Хоменко вважає систематичне використання методів проблемного навчання однією з умов формування дослідницької діяльності учнів. На думку дослідника, «проблемне навчання є ефективним засобом формування дослідницьких умінь в учнів, що полягає у створенні проблемних ситуацій та активній самостійній діяльності учнів щодо їх вирішення. У результаті такої роботи відбувається творче оволодіння професійними знаннями, навичками та розвиток розумових здібностей... Виконання завдань пошукового характеру сприяє формуванню в учнів уміння прогнозувати проблему, структурувати матеріал, отриманий у результаті власних спостережень та досліджень, уміння відстоювати власну позицію, отримувати нову інформацію на основі аналізу наявної» [10]. О. Хоменко пропонує використовувати ряд методів у процесі реалізації проблемного навчання на уроках української літератури:

- проблемне викладення (відповідно до такого методу головна роль належить учителю, який формулює проблему, вказує на наявні протиріччя, визначає шляхи вирішення та доводить правильність обраного варіанта; цей метод є ефективним лише при поясненні складних тем, коли необхідно продемонструвати учням хід думок, логіку викладення матеріалу та аналіз);
- проблемний діалог (передбачає творчий процес засвоєння знань за допомогою навмисно створеного діалогу);

– проблемний аналіз (учням пропонується прочитати літературний твір та встановити, які проблеми висвітлено в ньому)» [10].

Для активізації творчої діяльності учнів Г. Шило пропонує вчителю літератури використовувати ряд інтерактивних методів:

1. Метод «Мікрофон» (який варто застосовувати на етапі актуалізації опорних знань учнів або на етапі закріплення вивченого матеріалу. Він дає змогу кожному учневі висловити свою думку з приводу чогось).
2. Метод «Мозковий штурм» можна використовувати на різних етапах уроку. Він базується на використанні знань учнів, здобутих на попередніх уроках і потребує короткої, швидкої точної відповіді учнів, передбачає озвучення ідей, але без їх обговорення.
3. «Метод-прес» (доречно використовувати на етапі вивчення нового матеріалу, коли виникає дискусія і необхідно чітко аргументувати свою думку, переконати інших)
4. «Метод групового дослідження» (використовується на етапі вивчення нового матеріалу).
5. Метод ситуативного стимулювання.
6. Метод проєктів (Освітнім продуктом методу стає проєкт, виконаний групою учнів.

Використання дослідницької технології в проєктуванні розвиває пізнавальну активність школярів, вміння творчо мислити. Як наслідок, уроки стають цікавішими, емоційно насиченими [53].

Уроки-дослідження допомагають виявленню творчого потенціалу учнів. На переконання багатьох досвідчених педагогів, рівень знань та компетентностей учнів значно підвищується, коли на уроках літератури вчитель застосовує проєктні технології.

Це допомагає учням усвідомити коло проблем, які підіймає письменник у своєму творі,

вони вчаться плануванню своєї навчальної діяльності, презентують знайдену інформацію у різних формах, практично застосовують свої знання під час досліджень.

За слушним спостереженням О. Ходорич, «метод проєктів як освітня технологія є сукупністю навчально-пізнавальних прийомів, за допомогою яких учні здобувають знання і набувають навички в процесі планування і самостійного виконання певних практичних завдань з обов'язковою презентацією результатів. Проєктна технологія

ґрунтується на позиціях педагогіки прагматизму, що дає змогу реалізувати принцип «навчання за допомогою діяльності», де діяльність розглядається як творча й активна робота учня» [50].

Дослідниця акцентує увагу на зміні ролі вчителя під час уроку із застосуванням методу проєктів: вчитель не просто ретранслює певні знання, а перетворюється на організатора пізнавальної діяльності школярів. Таким чином, участь учнів у проєктній діяльності сприяє розвитку їх здібностей і нахилів, учить школярів творчо мислити, орієнтує школярів на самостійну роботу й активізацію навчання, у такий спосіб реалізується творчий підхід до розв'язання поставленої проблеми [50].

Важливе значення у формуванні дослідницьких навичок учнів має гра-дослідження, котра є інтерактивною груповою цілеспрямованою навчально-дослідницькою діяльністю.

Під час гри-дослідження усі учасники групи об'єднані спільною метою, виконують разом завдання, вчаться швидкому реагуванню на нестандартні ситуації. О. Ходорич з'ясувала сутність методів інтерактивного навчання, наголосивши, що його психологічним підґрунтям є міжособистісна взаємодія учнів і педагога. У процесі інтерактивного навчання учні повинні використовувати їх власний досвід під час розв'язання проблемних питань, причому вони цілком вільні від будь-якої схеми при побудові логічних ланцюгів.

Ефективність упровадження інтерактивного навчання, на думку І. Я. Жорової, забезпечується спеціальною організацією навчального процесу, яка складається з кількох етапів: а) підготовчого, на якому формуються мікрогрупи; б) етап співпраці в межах цієї групи; в) презентація групових рішень; г) підсумковий етап, на якому учні підбивають підсумки виконаної роботи [50].

С. Корват розглядаючи різні методики викладання української літератури у старших класах, дійшла цілком логічних висновків щодо удосконалення навчальних планів та покращення сприйняття учнями літературного твору. Зокрема, дослідниця слушно наголосила на таких моментах: 1) учням варто вивчати не тільки програмні твори, доцільно ввести у навчальну програму кілька додаткових; 2) учителеві варто заохочувати учнів до поглибленого аналізу художніх текстів; 3) слід привчати старшокласників самостійно опрацьовувати літературно-критичні матеріали; 4) вчитель повинен залучати учнів до пошукової, науково-дослідницької діяльності:

заохочувати їх до написання рефератів, доповідей створення мініпідручників; 5) вчителів рекомендується нестандартно використовувати традиційні методи й широко впроваджувати інноваційні методи та форми навчання, проводити залікові заняття, уроки-лекції, семінари, уроки-диспути тощо [16].

«Сучасна методика нагромадила багатий арсенал прийомів інтерактивного навчання від найпростіших («Робота в парах», «Ротаційні (змінні) трійки», «Карусель», «Мікрофон») до складних («Мозковий штурм», «Мозаїка», «Аналіз ситуації»), а також імітаційні ігри, дискусії, дебати. Використання інтерактивних технологій – не самоціль, а засіб створення атмосфери доброзичливості й порозуміння» [16].

Творча діяльність учнів на уроках літератури є найкращим варіантом педагогіки співробітництва учителя та учнів. Завданням вчителя є не пригнічувати індивідуальність учня, не критикувати його, а навпаки, – відзначити специфіку його підходу й допомогти реалізувати учневі творчий потенціал.

На переконання більшості педагогів, лише завдяки вдалій інтеграції сучасних педагогічних технологій у навчальний процес, завдяки інтерактивному, особистісно-орієнтованому, проектному навчанню можна розвинути творчі здібності школярів і сформувати творчу особистість учня.

Цінності уроку літератури виконують функції орієнтирів та регуляторів діяльності (пізнавальної, навчальної, методичної), виступають критеріями оцінки життя учасника навчального процесу, письменника, персонажа), стають механізмом вибору методів навчання, шляхів застосування знань. Гносеологічно цінності нерозривні від пізнавальної та практичної діяльності людини, тому передбачають їх аналіз на рівні мети і завдань, способів і форм пізнання та реалізації результатів засвоєння. Це означає, що і формуються, і повною мірою виявляються вони на рівні спілкування та взаємодії (думки і вчинку, раціонального та емоційного). Кожен урок літератури буде результативним за умови активної цілеспрямованої навчально-пізнавальної діяльності учнів, саме тому важливого значення набуває мотивація учнів до пізнання та самопізнання (вчимося для пізнання світу, людей і себе засобами мистецтва художнього слова, успішної самореалізації у житті). Пізнавати світ і мистецтво цікавіше і ефективніше разом з усіма, тому від педагога залежить наскільки комфортно і творчою буде атмосфера на занятті, високим рівень взаємодії усіх

учасників навчально-виховного процесу, які методи і прийоми обере учитель. Також розвитку творчо-пізнавальної активності учнів на уроках української мови та літератури сприяють складання кросвордів, ребусів, ментальних карт [16].

О. Хоменко вважає цікавою формою інноваційних, творчих уроків ейдос-конспект – тобто творчий дослідницький проєкт, який містить аналіз прочитаного твору, з акцентом на описі асоціативного сприйняття. Дослідник зазначає, що ейдос-конспект сприяє візуалізації характерів героїв, озвученню їх думки, сам художній твір сприймається як художній спосіб сприйняття письменником світу. Ейдос-конспект сприяє моделюванню на уроці літератури навчальної ситуації проблемного характеру, а це розвиває мислення учнів, сприяє генерації ідей, виникненню дискусії між учнями. Дослідницький характер навчання учнів на уроках української літератури сприяє розвитку аналітичного мислення, формує вміння встановлювати логічні взаємозв'язки між фактами, навички осмислення інформації, почерпнутої із першоджерела [51].

Дослідницька діяльність передбачає залучення в навчальний процес почуттів, емоцій учнів, розвиток навичок самостійної роботи, «забезпечує індивідуалізацію та диференціацію навчального процесу, дозволяє реалізувати творчий потенціал учнів, стимулює їх до подальшого розвитку, самовдосконалення та самоосвіти, підвищує інтерес до вивчення української мови та літератури» [51].

Завдання, яке стоїть перед вчителем-філологом – виховати людину-творця, зі сформованою системою морально-етичних цінностей, гуманну та самодостатню.

Важливу роль у цьому процесі відіграють методи навчання, які ґрунтуються на співпраці вчителя та учнів. Нетрадиційний урок української літератури, який передбачає виявлення творчого потенціалу учнів, впевнено утверджується в шкільній практиці. «Багато вчителів вбачають у ньому засіб подолання стереотипу, зміни звичних способів спілкування, демократизації взаємовідносин між учителями та учнями. Такі уроки активізують розумову діяльність учнів, стимулюють мислення, уміння думати, порівнювати, аналізувати, виправляючи свої помилки й помилки своїх товаришів. Вони сприяють розвиткові пізнавальних інтересів учнів. Їм цікаво вчитися, прагнучи знати якомога більше, щоб виступати в ролі вчителя, контролюючи чи перевіряючи товариша.

Такі уроки дають змогу розвивати зв'язне мовлення учнів. Вони вчать правильно, грамотно і красиво говорити» [16].

На переконання С. Корват, види уроків, яким надають перевагу учителі у власній практиці, допомагають активізувати творчо-пошукову діяльність учнів, відійти від стандарту. «Як правило, це: урок-інтелектуальна гра; уроки вільного спілкування; уроки історичної правди; уроки-дослідження; уроки- конкурси» [16].

Г. Токмань у своїй дисертаційній роботі значну увагу приділила вибору вчителем-філологом сучасних педагогічних технологій, розробці педагогічної стратегії, визначенню пріоритетів, тактиці навчання та стилю роботи вчителя з учнем [48].

Дослідниця акцентувала на поетапному вивченню літератури, конкретизувала принцип введення результату в навчальний процес. Г. Токмань запропонувала таку схему активізації творчо-пошукової діяльності старшокласників на уроках української літератури: «3 історії літератури. Продуктом праці стане невелика розвідка про творчість письменника минулої доби. 2. З теорії літератури. Досліджуватиметься історія наукових визначень теоретичного поняття чи систематизуватимуться риси, характерні для певного літературного явища (наприклад неоромантизму). Продуктом праці гімназиста стане стаття до словника літературознавчих термінів. 3. З літературної критики. Учень напише анотацію, рецензію, есе про сучасний твір або зробить огляд кількох творів. 4. З компаративістики. Буде проведене зіставлення двох чи кількох творів - з'явиться сторінка підручника світової літератури [48].

Учень складатиме бібліографічний покажчик на певну тему. Продуктом праці стане опис певного джерела (музейних експонатів, опублікованих мемуарів), його слід плідно використати для зіставлення з текстом художнього твору, що вивчається. 7. Старшокласник випробовує себе в ролі вчителя-філолога: він готує лекцію чи бесіду і проводить її в класі або здає конспект учителеві для перевірки. Гімназист може також стати журналістом. Учитель формулює завдання, результатом виконання якого стає стаття для преси про культурний захід, пов'язаний з постаттю, яка вивчається. І врешті, сама література є не тільки предметом вивчення, але й полем для творчої діяльності: учень пише художній твір, певною мірою пов'язаний з темою занять». Отже, при підготовці до уроку літератури вчителю важливо обрати певний тип уроку, визначити, які методологічні прийоми та методику він застосує цього разу, які засоби наочності використає, які питання й проблеми будуть обговорюватися під час заняття, як залучити учнів до висловлення їх власних думок та спостережень. Вдале

конструювання вчителем літератури схеми майбутнього уроку забезпечить учням ефективно засвоєння знань та виявлення їх творчого потенціалу. Таким чином на вчителя проектується і роль ретранслятора знань, і мудрого наставника, який сприяє вихованню свідомої, творчої й активної особистості [47].

Розділ 2

Практична реалізація творчо-пошукової діяльності учнів на уроці, присвяченому вивченому роману Ю. Опільського «Іду на вас»

У цьому розділі простежимо, як реалізуються висловлені теоретичні твердження про творчо-пошукову діяльність учнів на практиці. За приклад візьмемо роман Юліана Опільського «Іду на вас», який може вивчатися в 10-11 класах на уроках позакласного навчання. Учні повинні попередньо прочитати твір.

Пропонована тема уроку: Відображення історичного минулого України в романі Ю.Опільського «Іду на вас» [29].

Мета уроку – розглянути сюжет, проблематику, образи-характери, історичну основу роману Юліана Опільського «Іду на вас».

Завдання уроку: учні знатимуть: творчість Ю.Опільського, факти з його біографії, сюжет роману «Іду на вас», специфіку запровадження християнства в Київській Русі князем Святославом (у художній інтерпретації письменника), особливості язичницьких вірувань давніх українців. учні вмітимуть: аналізувати проблематику твору, характер конфлікту у ньому, проводити типологічні паралелі між історичними епохами (зміну світоглядних засад, війн та боротьби), крізь які довелося пройти українцям.

Тип уроку. Урок-дослідження.

Очікувані результати: учні зможуть усвідомити суперечливість зміни світоглядних систем в епоху Київської Русі, розумітимуть роль князів у становленні української державності, в учнів сформується власна думка про історичний період, зображений у романі, та про психологію і спосіб життя тогочасних українців.

Методи, прийоми, форми роботи: розповідь учителя, робота з текстом твору, виразне читання цитат, дослідницька, пошукова робота, робота в групах, заслуховування результатів дослідницько-пошукової роботи учнів, випереджувальне завдання.

Обладнання: мультимедійний проектор, портрет письменника, виставка творів, тексти учнівських повідомлень, відеозаписи.

Проведенню уроку передують попередня робота вчителя та учнів. Щоб

стимулювати дослідницьку діяльність учнів і організувати роботу класу, учитель попередньо ознайомлює учнів з проблемою запровадження християнства в Київській Русі, розповідає про роль князя Святослава у становленні української державності; учні самостійно ознайомлюються з текстом роману та допоміжною літературою. Учитель ділить учнів на групи, враховуючи їх бажання. Кожна з дослідницьких груп – «істориків», «літературознавців», «журналістів» – виконує завдання, поставлені вчителем. Педагог періодично підходить до учасників кожної з груп та консультує їх. У процесі цієї роботи вчитель і учні формують гіпотезу, планують і розробляють послідовність навчальних дій.

Потім учні самостійно переходять до етапу нагромадження, систематизації та аналізу даних (осмислення фактів, висловлення спостережень, наведення доказів), синтезу зібраних даних, порівнюють отримані результати із сюжетом твору.

Хід уроку

1. Організаційний момент

1.1. Оголошення теми, розгляд біографії письменника та мотивація навчальної діяльності.

Слово учителя. Книгозбірня історичної прози України не може бути повною без творів Юліана Опільського. Під таким псевдонімом увійшов в історію української літератури гімназійний вчитель Юрій Рудницький. Творчість Юліана Опільського викликає інтерес особливо сьогодні, коли історична тематика в українській літературі зайняла одне з чільних місць, коли історія стала одним з найважливіших і найдіяльніших факторів патріотичного виховання. Юліан Опільський – письменник, який чимало зробив для розвитку історичного роману й повісті в українській літературі. Запрошую представників кожної з груп учнів: «істориків», «літературознавців», «фольклористів», які працювали над різними аспектами теми уроку, здійснювали поглиблений аналіз біографії письменника та художнього тексту і готові поділитися своїми міркуваннями і дослідженнями. Виступи учнів будуть супроводжуватися презентаціями, які вони підготували. Прошу вивести першу презентацію на мультимедійний проектор.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «істориків»: Юліан Опільський народився у Тернополі 8 грудня 1884 р. в сім'ї вчителя. Енциклопедії подають як дату його народження 8 грудня, але насправді він народився 8 жовтня.

Коли Юрієві виповнилося 7 років, сім'я переїхала до Львова, де батько продовжував учителювати, а син навчався спершу в польській, а потім в українській гімназії. У 1898 р. Юрій залишився круглим сиротою. Допомагала здібному учневі шкільна рада, опікувалася ним старша сестра.

У студентські роки Рудницький подорожував по Італії, Греції, Єгипті. Живі враження накладалися на багаті знання - все знадобилося згодом, коли писав історичну прозу, а поки що віршував українською і німецькою.

Рудницький закінчив університет і повернувся до рідної гімназії у Львові, в якій викладав німецьку мову й історію. Невдовзі розпочалася Перша світова війна, під час якої Ю. Рудницький перебував у селі в Карпатах. Не полишав він тоді праці як письменник, педагог.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «літературознавців»: Чи не найвиразніше проявилася художня і громадська позиція письменника в його історичних повістях, які творять панораму життя на українських землях протягом століть – могутнього піднесення Київської Русі за князювання Святослава та Володимира, боротьби проти іноземних феодалів та католицької експансії за часів Данила Галицького, проти польських і литовських феодалів у 14-15 століттях, духовного відродження в 16-17 століттях і т. д.

Твори Юліана Опільського будили національну свідомість, виховували почуття гордості за своє минуле, на прикладах героїчних вчинків гартували дух непокори, віру у визволення.

1918 р. вийшов у світ історичний твір «Іду на вас». Під заголовком із жанровим означенням «Історичне оповідання з часів Святослава (960-972)» стояли нікому невідомі доти ім'я та прізвище – Юліан Опільський. Так заявив про себе новий письменник: Юрій Рудницький у житті, Юліан Опільський – у літературі. Літературне ім'я Юрій Львович взяв від назви рідного краю – Опілля. Уже в цьому творі автор виявив себе художником із власним поглядом на історичні постаті й події.

У роки Першої світової війни письменник створив трилогію під назвою «Опирі» («Упирі»). Це – найбільший твір Ю. Опільського, перша частина якого – «В царстві золоті свободи» побачила світ 1920 р. Друга і третя частини «Івашко» та «Чорним шляхом» опубліковані лише у наші дні в журналі «Тернопіль». У трилогії змальовано татаро-турецькі напади на українські землі, сваволю польської шляхти як ненаситних

і підступних упирів. Мотиви боротьби проти поневолювачів ще виразніше зазвучали в романі “Сумерк”, який вийшов у 1922 р. Дія твору відбувається на західноукраїнських землях на початку 30-х років XV ст., коли знову загострилася боротьба між місцевим боярством, литовськими і польськими феодалами, які прагнули утвердити своє панування на Волині та Поділлі.

Логічним продовженням повісті “Іду на вас” стала повість “Ідоли падають” (1927). У ній письменник показав усвідомлення нових принципів державної політики, продиктованих проблемами часу. Ідейний стержень твору – обґрунтування прийняття християнства на Русі.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «фольклористів»: Юліан Опільський не тільки створив своєрідну панораму вітчизняної історії. Його цікавило також минуле інших народів, що відбилося в його повістях «Танечниця з Пібасту», «Поцілунок Іштари», «Під орлами Роми», «Діти Одина». Кожен з цих творів має цікаву сюжетну інтригу і читається з неослабним інтересом. Автор ставив перед собою мету розповісти не про певний історичний епізод, а передусім ознайомити із побутом і звичаями, віруваннями жителів стародавнього Єгипту, Вавилону, Рима та підвладних їм племен.

Провідними ідеями, які об’єднують тематично розмаїту історичну прозу Ю. Опільського, є прагнення до правди і справедливості, повага до людини, засудження гноблення.

1.2. Визначення цілей та планування

Слово учителя. Роман Юліана Опільського «Іду на вас» багатоаспектно відображає життя українського суспільства X століття, акцентує на державній політиці князя Святослава та язичницьких віруваннях наших предків. У ході попередньої аналітичної роботи ми сформулювали робочу гіпотезу: «У романі «Іду на вас» осмислюється історичне минуле, культура, міфологія України за часів князя Святослава та засуджуються загарбницькі війни». Цю гіпотезу ми і будемо доводити в процесі нашого уроку [29].

2. Основний зміст уроку

Робота над актуалізацією і поглибленням знань учнів. Надаємо слово для повідомлення історикам.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «істориків»: Скрупульозність

Юліана Опільського у вивченні історичних фактів (аж «до гудзиків») була відомою його галицьким сучасникам, хоча він, як зізнавався, не виробив «особливої формули» у їх художньому потрактуванні. Міра опертя на історичні факти визначалася передусім його естетичною самонастановою на зясування у творі «духу епохи». Звідси достовірність як домінанта історичної белетристики вимагала «вжитися»; насамперед у культуру, побут, світогляд цієї епохи» [7].

У художній практиці Юліан Опільський апелював насамперед до духовної атмосфери часу, інтелектуального життя. «Інтерпретацію історичних фактів він підпорядковував проблемам своєї сучасності. Читачеві неважко було помітити перейнятість письменника «журбою князів про єдність руських земель» (М.Рудницький) [7].

Мистецький хист, за Юліаном Опільським, автор твору історичної белетристики мав змогу проілюструвати змалюванням домислених і вимислених подій та постатей.

Письменник допускав вільне поводження з історичними фактами при умові, «якщо стиль задержаний добре». Тенденція (а не «агітаційна бібула») в історичному творі також мала бути у згоді з духом часу. Загалом же достовірні і домислені (вимислені) факти автор історичного твору мусив вз'язати в одну цілість, яка робила б враження сучасности» [29].

Робота над твором. Надаємо слово «літературознавцям».

Результат навчально-пошукової діяльності групи «літературознавців»: Роман «Іду на Вас» складається з 18-ти глав, з майже «крилатими» заголовками. Назві твору Юліан Опільський надавав особливої ваги. Стиль заголовка, за його вимогою, повинен відповідати стилю викладу.

Так, назва його твору (дещо видозмінений вислів князя Святослава «хочу на вас іти») натякала на відтворення реальних подій, вказувала на визначальну рису політичної діяльності Святослава, зрештою, на її згубність для володаря і держави, що і підтверджується ходом розвитку сюжету.

У романі «Іду на вас» репрезентовано типовий для Юліана Опільського спосіб komponування художнього світу: політичний конфлікт, головна сюжетна лінія – історична, концентричний тип сюжету з елементами хронологічного, історичні ремінісценції у висловлюваннях персонажів та мовленні автора. Роман «Іду на вас» є

першою частиною трилогії Ю. Опільського про часи Київської Русі, політику київських князів та життя простих русичів, що певним чином було пов'язане з життям князів. Так, цей роман розповідає про часи правління князя Святослава, а головна увага зосереджена на його невдалому поході в Болгарію, де князь зазнає ганебної поразки у боротьбі з військом візантійського імператора й печенігами. Назва роману впливає саме з факту загарбницької війни київського князя на чужій землі заради власних амбіцій і самолюбства. Шукаючи чужої землі, Святослав втратив свою. Його сини почали між собою боротьбу за владу, зникли єдність і спокій із землі руської. Лише перед смертю усвідомив князь безглуздість власних амбіцій і поривань. І Свинельд, вірний йому воєвода, озвучив сумні висновки князя над його обезглавленим тілом: «Добре і похвально є гинути для слави з іменем Перуна на устах, але краще є жити для рідної землі, жити з народом, трудитися і працювати. Я, що загинув для воєнної слави, не знав цього і дізнався про це аж тепер у час голоду і нестатку. Шукаючи чужої землі, я свою втратив, горе мені, горе й вам, які слідували за моєю зіркою, бо боги світлі, боги добрі спитають мене й вас на зеленій леваді Дажбога: «Що вчинив ти для своїх дітей, бояр, кметів, ізгоїв, рабів, огнищан, купців?» Тому, вернувшись, просіть у богів прощення для себе й для мене, а вони добрі, ласкаві не відмовлять нам цього. Слава руського князя, а добро руської землі - це не одно» 1 . Отже, головна ідея твору полягає в пропагуванні мудрого правління, розважливої політики, яка б сприяла щастю народу, розквіту землі й встановлення злагоди всередині країни [29].

Робота з текстом.

Роботу над твором починаємо із виконання завдань.

Вчитель: Охарактеризуйте образ князя Святослава, окресліть специфіку його світогляду та характеру у творі Ю. Опільського.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «істориків»: У романі «Іду на вас» відображено не всю діяльність князя Святослава, а лише його болгарський похід 969-971 рр. та загибель від рук печенігів у 972 році. Характер князя Святослава поданий в розвитку, він чимось нагадує князя Ігоря, який теж спокусившись славою та честолюбними думками, вирушив у похід проти половців і зазнав поразки. На початку роману Святослав відважний і могутній воїн, щирий товариш для своїх воїнів і справедливий суддя, але занадто самовпевнений і нерозважливий у прийнятті

важливих рішень загальнодержавного значення. І лише коли наслідки його завойовницьких поривань з'являються перед очима князя, Святослав визнає свої помилки. Болгарське місто Доростол перебуває в облозі ромеїв, міське населення помирає від голоду й здатне на вбивство й людодство заради шматка хліба. Ю. Опільський яскраво вимальовує страшні картини голоду, подаючи їх крізь призму сприйняття князя Святослава: «Змора голоду матір'ю усіх цих чорних мерців, - казала совість, - але батьком ти сам, великий Святославе...Ці трупи, цей помір – це тінь, яку кидає твоя слава! Блукаючи вечірнім Доростолом, князь стає свідком страшних подій: «Раптом звернули увагу князя якісь нелюдські крики, стогони, метушня. Гурток людей товпився у сінях найближчої хати. У товпі блищав меч та чулись руські прокльони. Притьмом кинувся туди князь. На вигляд його блискучої зброї, що засяяла, коли в князя зсунувся плащ з плеча, розскочились напасники..... Побачив на дорозі убитого руського дружинника, а в його руках залишки виділеної йому страви. Голодні міщани побачили у нього м'ясо та убили його, щоб здобути невидане добро». Святослав не покарав убивць, розуміючи їх відчай і нездатність тверезо мислити, голодні люди уподібнились до тварин, що борючись за власне життя вбивають собі подібних. Але найстрашніше обличчя голоду відкрилося князю у нічній пільмі Доростола в образі напівживого й очевидно божевільного чоловіка, що зважився на канібалізм. «Над одним з небіжчиків схилився напівголий чоловік з лицем, зарослим аж до очей, босий, висохлий наче Коцій з казки. У пільмі світилися гарячкою великі круглі очі барса, у руці блищав ніж. При тремтливому блиску далекого вогню бачив князь, як чоловік цей вбивав ніж у мерця». Ця страшна картина змусила князя гостро відчувати власну відповідальність за здичавіння людей, поряд з огидою в його душі зароджується почуття провини і страх перед богами [29].

Результат навчально-пошукової діяльності групи «літературознавців»:

Святослав був язичником, як і всі його воїни та земляки, у романі багато разів згадується Вирай (Вирій), місце перебування безсмертних богів, які здатні нібито бачити кожен дію людини й нагороджувати або карати за всі здійсненні вчинки.

Князь постійно апелює до богів, намагається передбачити їх оцінку його діяльності і чинити відповідно до їх бажань. «Що скажуть батьки у Вираї, коли стану перед ними, а зі мною ті зголоднілі примари людей? Вони скажуть: «Змора голоду є матір'ю усіх тих мерців, але батьком ти сам, великий Святославе! Ці трупи, помір – це

тінь, яку кидає твоя слава...». Гонитва Святослава за перемогами, визнанням, славою, його прагнення робити подвиги заради своєї слави і слави богів узгоджується зі світоглядними засадами язичників, які не бачили чіткої межі поміж добром і злом. Будь-яка дія могла трактуватися по-різному [29].

Результат навчально-пошукової діяльності групи «фольклористів»: Образ князя загалом відповідає тим традиційним характеристикам, які склались у вітчизняній історіографії і фольклорі. І хоча письменник більше йде за народними, міфологізованими уявленнями про князів, часом він усе ж таки відкриває “поетику” міфологізації того чи іншого образу, однак ніколи не проводить чіткої демаркаційної лінії між народними і науково- історіографічними поглядами на історичні постаті. Для створення історичного колориту автор використовує фольклорні джерела; є чимало епізодів, які відображають стиль життя, манеру поведінки, ментальність середньовічних людей.

Визначити конфлікт та проблематику твору.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «літературознавців»: Важливе місце у романі займають проблема вибору, проблема зради і спокути за злочин, проблема боротьби добра і зла (українців та їх ворогів), проблема соціального розшарування суспільства. У романі ми бачимо дві страшні розправи над зрадниками на сторінках твору. Коли було викрито змовників, що посягали на життя князя, вони зазнали жорстокого покарання. Першим був покараний варяг Фарлаф, він визнав свою провину – підтвердив, що спокусився щедрими обіцянками грека Партенія, замріявся про багатство, рабів, розкішний будинок і пообіцяв вбити князя, і в такий спосіб зупинити війну з Грецією. Водночас Фарлаф добре розумів наскільки сильним ворогом є князь: «Він не пропустить ні одної бійки. Він, бач, за мамою не плакав, але за такою бійкою, як ось на порогах, пробі що заплакав би, мов дитина за іграшкою.

Святослав – це криця, а серце його з каменя і то дорогого каменя ... У нас шанують такого героя, хоча на нього ворогують». Отже, образ князя Святослава отримує характеристику навіть з боку ворогів, які об’єктивно наголошують на його чеснотах як воїна. Фарлаф визнав свою провину і відмовився від дарованого князем життя – сам зажадав собі смерті: «Дякую тобі, князю, за ласку, але вона зняла більмо з очей моїх, і я бачу, яке страшне затіяв я у лукавому моєму серці. Такому серцю не можна битися у грудях. Я мушу понести кару, бо як ні, то сам найду дорогу до свого серця тим самим

мечем, котрим бажав пошукати твого, і змію ганьбу зрадника ганьбою самовбивства». Далі Ю. Опільський змальовує страшну страту, до якої прирекли Фарлафа інші вікінги – йому до плечей прив'язали важкі залізні ґрати і кинули у воду так, що ґрати накрили собою Фарлафа. «Вода була мілка, але вага заліза не давала прив'язаному зрушити з місця... Тут мучився довго». Не менш страшне покарання чекало на Парфентія – його посадили на кіл. Грек спочатку заперечував свою провину, але князь, не повіривши його словам все ж подарував зраднику життя, змусивши його заплатити великий викуп за себе. А прирік на смерть Парфентія його ж земляк – Калокир, щоб у такий спосіб врятувати власне життя й зняти з себе підозру [29].

Результат навчально-пошукової діяльності групи «істориків»: Те, що греки-християни постають підлими зрадниками і боягузами увиразнює важливу ідею твору: духовну перевагу русичів, що сповідують поганську віру і стоять на декілька щаблів вище у плані моральності, щирості, відваги, ніж деякі християни. Так, звертаючись до зрадника Парфентія, князь Святослав озвучує своє ставлення до християнської віри: «Сором і ганьба тобі і твоїм. Твою віру сповідувала моя мати княгиня Ольга, і вона приносила їй честь. Мені здавалося, що вона є вірою благородних сердець. Тепер бачу, що і зрадники, і боягузи теж можуть бути грецької віри, і я волю геройську віру батьків, що зрадника карає смертю, чим твою, що підносить понад інших.». Третій зрадник Калокир уникнув покарання, відкупившись вбивством Парфентія. І саме через доброту і нерозважливість князя у ставленні до Калокира потрапляє у полон Мстислав, а Святослав зазнає удару у спину під час битви з греками [29].

Результат навчально-пошукової діяльності групи «фольклористів»: Тенденційна спрямованість творів Ю. Опільського змушувала його скеровувати читацьку симпатію до «свого», показувати його переваги, більшу цінність у порівнянні з чужим (вигідні сторони українського способу життя, досягнення української культури, моральну вищість України і навіть врожайну цінність рідної землі в порівнянні з будь-чим чужинським, а особливо з сусідами, тобто тими, хто таїв безпосередню загрозу). Одними з найдієвіших були прийоми розподілу персонажів на позитивних (своїх) і негативних (чужих), а також оповіді про Україну вустами чужинців.

Вчитель: А тепер спробуємо детальніше зупинитися на образах ще кількох героїв роману: Калини, Мстислава, Власта, Рогдая та Рослава.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «літературознавців»: Друга сюжетна лінія роману «Іду на вас» пов'язана з образом боярина Мстислава Воєславича – молодого хлопця, скривдженого долею на початку твору, оскільки батько його помер і залишив невиплачені борги, через які їхня власність перейшла до рук лихваря Рогдая, котрий ненавидить хлопця й прагне зробити з нього закупа. Фабула ускладнена ще й таким фактом – Мстислав кохає доньку Рогдая, Калину; дівчина теж не байдужа до нього, але батько її навіть слухати не хоче про такий шлюб [29].

Мстислав хоронить батька і їде до Києва, шукаючи слави й підтримки князя Святослава, котрий знав його двох старших братів як відважних лицарів. Хлопцеві щастить – він викриває підлу зраду наближеного до князя боярина варяга Фарлафа та греків Парфентія і Калокира. Мстислав врятував Святославові життя і цим домігся права бути товаришем і порадником князя, а також отримав підвищення військового звання. З образом Мстислава пов'язана ідея утвердження справедливості, гуманності, миролюбства.

На відміну від князя юнак швидше усвідомлює недоцільність завоювання чужих земель і кілька разів прагне відмовити Святослава від його честолюбних планів про підкорення Болгарії й поширення влади київських князів ще й на землі сусідів. Водночас Мстислав ладен піти зі Святославом навіть на смерть, оскільки цього вимагає відданість васала і воїна.

З образом Мстислава пов'язана ще одна сюжетна лінія, котра відображає його особисте життя, пов'язане зі спогадами про втрачену сім'ю – смерть двох братів і батька, а також любов до дівчини Калини, яка з легкої руки насмішкуватої долі є донькою його ворога – Рогдая, що за борг розміром 30 гривень забрав собі Мстиславову волость, а самого хлопця хотів зробити закупом.

Мстислав покинув рідне Залісся не заради слави і почестей, він поїхав до князя шукати справедливості і поради на свою біду, адже його брати були відважними й відданими воїнами й поклали своє життя заради князя на полі битви. Юнак вірив у свою долю та ласку богів і був переконаний, що князь допоможе йому. Так кохання, що не мало перспективи перерости у шлюб, скрутне матеріальне становище та смерть батька штовхнули Мстислава в обійми лицарських пригод, і по дорозі до Києва хлопець дізнався про змову зрадників – Фарлафа та Калокира.

Калина є уособленням вірності, відданості, щирості – ми бачимо її характер

через призму стосунків дівчини з Мстиславом, батьком, Властом. Фактично, це єдиний жіночий образ у романі (Малушу ми до уваги не берем. Оскільки вона з'являється у творі хіба один раз і виголошує декілька реплік). Калина зовсім не схожа на свого батька, є його абсолютним антиподом. Вона добра, щира, віддана своєму коханому й ладна швидше померти, ніж вийти заміж за іншого – за Власта, як того хоче Рогдай. Дівчина дочекалася- таки Мстислава, який врятував її та майбутнього тестя з рук корисливого й підступного Власта, переміг суперника-ворога у чесному бою, подавши перед тим беззбройному ворогу шаблю, щоб той міг захищатися. Через таку шляхетну перемогу ворога, через здатність вибачати навіть підлість, підступність, зраду ми можемо відзначити, що образ Мстислава наскрізь позитивний – немає жодного вчинку, який би скомпроментував його.

Мстислав розумний порадник, щирий товариш, турботливий син, хоробрий воїн. Його характер розкривається у стосунках з князем, Калиною, товаришами й ворогами. Відповідно образ Калини, як часточки душі героя, теж ідеалізований, дівчина виступає уособленням найкращих якостей української жінки, берегинею сімейного вогнища та родинних цінностей. Калина не позбавлена здорового глузду, здатна мислити масштабно, правильно оцінює політику князя Святослава. В її уста наприкінці роману Ю. Опільський вклав міркування тисяч жінок, які відряджали своїх чоловіків на службу до князя, котрий марив війною і славою. «Не смійтеся, мужі, з безсильної жінки, - каже Калина до бояр, що разом з її чоловіком мали вирушати в Болгарію. – Плачу я з безсилля, але плачу і з жалю над вами. Для чого Святославові Болгарія? Чи у нього своїх волостей нема? А якщо їх треба, то чому не найме собі варягів, печенігів чи іншу погань і не йде з ними розбивати головою стіни? Коли б ви боролися за Руську землю, захищали жінок, дітей, земляків, богів чи хати, я перша благословила б Мстислава нарять. Але боротися й гинути для волі одного, це недобре діло, і богам воно не може подобатися. Побачите, що ці війни скінчатся колись нещастям для усієї землі...» [29].

Результат навчально-пошукової діяльності групи «істориків»: Отже, ідея засудження загарбницьких війн виголошується кількома героями роману: Мстиславом, Калиною, Рославом, Лютом, а згодом і самим Святославом, котрий осягнув цю істину занадто пізно, коли його воїни зазнали поразки.

Яскравим образом роману є Рослав – саме він допоміг Мстиславу втекти з

полону грека Калокира, а потім був поряд з князем Святославом аж до його смерті. Спочатку Рослав постає перед нами як блазень, божевільний, що розважає народ і може дозволити собі говорити, що завгодно. Однак Мстиславові вдалося зрозуміти езопову мову блазня В'юна (так називали Рослава греки), й разом їм вдалося вирватися з полону й прийти на допомогу князеві у потрібну мить.

Рослав – це ніби alter ego Мстислава, теж наскрізь позитивний, ідеалізований образ. Характер героя проявляється в його героїчних вчинках, саможертвості, відданості, здатності ризикувати життям заради товариша. Про особисте життя юнака не йдеться. Його функціональна роль відтворити образ лицаря-дружинника часів Київської Русі. Саме Рослав є очевидцем загибелі князя Святослава і вісником повного розгрому руського війська. Змарнілий і виснажений приходить він в Рогдаївку, в дім Рослава й розповідає сумні новини. Ю. Опільський через емоційну розповідь Рослава показує жахливу картину бідувань українських воїнів: «Голод, холод, недуги мучили нас, навіть найвеселіші утратили дотепи і сиділи у снігу, мов чорти в болоті. Дехто ранком і вставати не хотів.

Бувало, збудишся ранком, заговориш до товариша, а він лежить мов довбня. Замерз на кість, усе тіло гуде аж гуде під ударом, як смерековий трам.[..] Кров, кров і кров – всюди, всюди. Посередині купка трупів, пошматованих, покалічених, наче у різниці.

Вони валялися у грязюці, яка замерзла у тверді, мов камінь, грудки. Посередині валявся і труп Святослава з порубаними відламками щита на зламаному лівому рамені і відламком меча у правій руці. Від кривавої поволоки не видно було безлічі ран, з яких вона випливала, а голови не було зовсім. Довкола лежало потоком кілька сотень коней, відрубані пальці, руки, ноги... удвоє стільки мусило загинути поганих, скільки валялося коней, та переможці забрали тіла загиблих з собою...». Рослав залишається живим, щоб стати вісником смерті й страшної трагедії, що спіткала князя і його воїнів [29].

Результат навчально-пошукової діяльності групи «фольклористів»:

Проникаючи у внутрішній світ героїв, письменник часто не лише уявляє, намагається зрозуміти, наблизити до себе і до читача всі їхні поривання, мрії, але й пише про них з позицій свого персонажа, стаючи на його місце, дивлячись на світ його очима. Або ж, навпаки, може «сховатися» за свого героя, як правило, близького йому

за світовідчуттям, зробивши його виразником власних поглядів, думок, нерідко висловлених з позиції нашого часу, наповнивши твір художньою енергією і філософською глибиною. Образ Власта – це модель ворога-зздрісника, який переслідуючи власні інтереси переступає через людей, які заважають йому, й прагне навіть ціною зради, брехні, вбивства досягти бажаного. Так, щоб позбутися в особі Мстислава суперника, ймовірного жениха Калини, він наймає вбивць, щоб підло, із засідки та ще й чужими руками вбити конкурента. Однак вбивцям не вдається здолати Мстислава – він долає їх. Отримавши відмову Калини вийти за нього заміж, Власт викрадає її батька й обіцяє, що якщо вона добровільно не приїде до нього, то він пришле їй голову батька у подарунок. Власт дійсно є уособленням зла і підступності, оскільки він ладен вбити навіть Рогдая, котрий ставився до нього дуже добре і хотів зробити своїм зятем. Але віроломство Власта покаране – він гине у чесному бою з Мстиславом, і Рогдай, відмовившись від своїх попередніх симпатій, допомагає Воєславичу.

Вчитель: Давайте поміркуємо які типи ворогів ми бачимо в романі «Юліана Опільського». Загалом тип ворога у романі Ю. Опільського є багатограним. Кожна група учнів називає той тип ворога, який особливо запам'ятовується:

1. зрадник-чужинець, грек, який є шпигуном і змовником на українській землі, але героєм і шанованою людиною у себе вдома;
2. воїн-чужинець (узагальнений образ грецького та половецького війська, з яким доводиться змагатися княжій дружині);
3. ворог «свій», що переслідуючи корисливу мету намагається збагатитися за рахунок земляка, хай навіть доведеться піти на вбивство (Рогдай, Власт).

Учитель: Таким чином, відштовхуючись від даних типів ворога, ми можемо простежити у романі «Іду на вас» декілька конфліктів. Прошу, назвіть їх.

Учні називають типи конфліктів, які вони побачили у процесі аналізу твору:

1. Конфлікт воєнний – між військом князя Святослава та греками, який вилився у тяжку й криваву для обох сторін війну й голодну смерть та здичавіння жителів болгарського міста Доростол;
2. Внутрішній конфлікт у душі князя Святослава (виник наприкінці роману з усвідомленням князем помилковості походу в Болгарію)
3. Конфлікт між Мстиславом і Рогдаєм щодо володіння воєводством;

4. Конфлікт між Мстиславом і Властом через бажання обох одружитися з Калиною;
5. Конфлікт двох вір, двох світоглядних систем – грецької і української, християнства і поганства.

Учитель: Ю. Опільський у романі «Іду на вас» показав світогляд українців, які жили в часи Київської Русі, художньо відтворив їх думки, переживання, духовні цінності, ідеали, обряди та ритуали, яких вони дотримувалися. Цікаво, що починається роман і закінчується змалюванням поховального обряду. Будь ласка порівняйте зображений письменником язичницький ритуал з відомостями, які знаходимо в підручниках з історії України [29].

Результат навчально-пошукової діяльності групи «істориків»: На початку твору помирає батько Мстислава, і хлопець, не маючи ані гривні в кишені повинен справити похорон, як то належно було згідно зі звичаями праслов'ян-язичників: «Обмивши тіло батька власними руками та нарядивши його у найкращу одіж, став він перед вельми важливим питанням: чим оплатити видатки на похорон на плачки-жалібниці, костер на жальнику, а головне на тризн, без якої ніякий похорон не міг відбутися. Треба було прадідному звичаю угостити гідно народ, щоби було кому насипати могилу над мерцем, та найняти співця, який славив би подвиги померлого піснями». Ю. Опільський пише про тризну – святкову трапезу на честь покійника, жертвний вогонь та спалювалися домашні тварини, котрі, за віруваннями язичників, могли згодитися людині по ту сторону життя. Такі звичаї дійсно були у праслов'ян, а тому можемо говорити про ґрунтовну рецепцію у романі існуючих колись звичаїв.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «фольклористів»: Через зображення похорону старого Воєслава ми бачимо ряд морально- етичних характеристик Мстислава, який поводить себе як вдячний і люблячий син, прагнучи вшанувати батька і як належить спорядити його у світ предків. Водночас Ю.Опільський дуже детально і близько до історичної правди відтворює специфіку і поховального ритуалу, і ритуалу жертвоприношення: «Коли Мстислав виплакався, засіли усі довкола старця, а жінки-жалібниці почали голосіння. Не було свояків, ні дочок, жінок, ні рабинь, тому чужі жінки плакали за мерцем, влітаючи в голосіння похвалу Воєславу, як добрячого батька, вірного чоловіка, лагідного та людяного до дітей і слуг. Відтак завели усі жалібну пісню хором, а мужі стали різати псів і когутів та кидати на сани! ...Вечір уже був, коли сани випхано на костер. Тоді привів

Мстислав останнє своє добро, гарного молодого коня, та убив його у ногах батька. Тут разом з іншими тваринами мав згоріти і кінь, бо небіжчик міг його потребувати у своїй мандрівці до Вираю. Хотів було молодець присвятити духові батька й останнього свого товариша Крука, однак не міг його найти. Пес як у воду канув.

Відвернувши лице, підпалив син костер на чотирьох рогах, а за ним стали кидати і другі господарі розпалені головні між дрова...Жінки заголосили знову, а чоловіки метали у вогонь стріли, перстені, нараменники, ковтки, запинки, ножі, списи тощо, як дарунки померлому. Вкінці пригорілий костер став осідати та попеліти по берегах. Учасники похорону збиралися довкруги розкладених вогнів, де розставлено тризну – похоронний пир для громади». Жертвоприношення – найдавніший обряд в історії людства, і в культурі язичників він займав одне з чільних місць. Як бачимо з тексту роману, навіть похорон не обходився без жертвоприношень, однак жертвами були тварини і речі, а не люди, як подекуди раніше траплялося в язичників.

Праслов'яни клали своїх небіжчиків на сани або човен, а потім їх підпалювали. Відповідно до уявлень язичників – тільки в такий спосіб можна було потрапити у потойбіччя, що йменувалося у них Вирієм чи Вираєм, де можна було побачити богів і почути їх волю [29].

Після спалювання залишки тіла покійника закопували у землю, про цей звичай у романі теж згадано.. «Було вже по опівночі, коли Мстислав зібрав кістки батька у прегарну полив'яну та узорчатую попільницю, обставив її довкола зладженими вже кам'яними плитами, а потім усі почали сипати могилу».

Результат навчально-пошукової діяльності групи «літературознавців»: Закінчується роман повідомленням про смерть Рогдая, але опис похоронного обряду вже відсутній – письменник уникає повторення сказаного, лаконічно зазначаючи: «Роздай помер у червні, саме якось в рік після смерті Воєслава. Небагато жалю лишив по собі старий скупиндя. Все-таки похорон відбувся по закону і рогдаївці всі прийшли на тризну не задля померлого, але задля любові до його наслідників Мстислава і Калини». Ю. Опільський метафорично змальовує Рогдая на порозі смерті: «Його вуха не чули вже і не розуміли людських слів, бо вони вели гутірку з богами у Вираї. Тому кожний здіймав радо шапку й вітав старого по закону, ввічливо й поважно» [29].

Обряд жертвоприношення змальовує Ю. Оліський, зображаючи підготовку дружини князя до походу. Жертва богам повинна була накликати удачу в бою:

«Вдосвіта князь Святослав пішов з усією ріднею та дружиною на берег Дніпра. Тут волхв Перуна приніс коня в жертву богові, а жертвовною кров'ю окропив чайки на ріці. Відтак упорядкував князь дружинників» [29].

Вчитель: У романі Ю.Опільського часто згадуються язичницькі боги та демонічні персонажі. Скажіть, які саме. Яку нову інформацію про українську міфологію ви почерпнули з цього твору? (Учні на цей урок повинні були знайти інформацію про язичницькі вірування та міфологічні уявлення українців і законспектувати. Це дало змогу провести типологічні паралелі до твору Ю.Опільського) [29].

Результат навчально-пошукової діяльності групи «істориків»: Найстрашнішими ворогами для праслов'ян були не люди, а сили зла, втілені в образах богів Чорнобога, Морока, Мари та їх дітей. Характеризуючи відвагу руських воїнів, Ю. Опільський відзначає: «Всі ті тисячі молодих людей не боялися ніякого ворога. Ні небезпеки, але у всіх однаковою була обережність перед темними силами Чорнобога – Морока та його дітей».

У романі часто згадуються язичницькі боги, їх допомога й опікування людьми. Герої твору дуже часто звертаються до своїх богів, застерігають їх гнівом одне одного. Так, почувши прокльони Рогдая на адресу Мстислава, Калина застерігає батька: «Батечку! Як ви можете таке говорити при світлі Сонця-Сварога. Він же відверне від тебе своє лице; домові почують і покинуть нашу хату, а лісові заведуть тебе у безвість, де чорти сидять у болоті і де Блуд водить людей уночі...». У цій репліці відбите давні вірування праслов'ян у те, що світлі боги карають людей за злі думки й вчинки, домовики перестають піклуватися про домівку людини, що переступає через закони прабатьків, і така людина в кінцевому результаті потрапляє під владу Чорнобога та його дітей.

Результат навчально-пошукової діяльності групи «літературознавців»: Калина згадує лісовиків – духів лісу, в даному випадку їх функціональна роль прирівнюється до ролі блуду, що змушує людину ходити по колу й ховає від неї дорогу до дому. Ю. Опільський звертається до народних легенд, переказів і вірувань про тісний взаємозв'язок людей, богів і сил природи. Так, у романі «Іду на вас» знаходимо легенду про дивне дерево, розказану воєводою Лютом: «доїдемо до роздоріжжя. Там стоїть дуб, розтрощений стрілою Перуна, коли древляни вбили князя Ігоря. Одна

частина віджила знову, коли князя Мала з дружиною погубила княгиня Ольга, друга залишилась мертвою» [29].

Вчитель: Які легенди введені в сюжет роману? Що нового ви дізналися, прочитавши їх?

Результат навчально-пошукової діяльності групи «літературознавців»: Художньо осмислена автором топонімічна легенда про Дніпро. У його водах відбивалися ясні зорі, князь-місяць та святе добре відображає світогляд русичів та їх вірування: «Колись давно син могутнього бога Дажбога Дніпро плив собі спокійно у Руське море гладкою спокійною хвилею. У його водах відбивали ясні зорі, князь-місяць та святе сонце свої світляні лиця. Тоді у глибокій воді поставало друге сяйво, що блищало та ясніло, хоча не гріло. Це був наче сон про небо у глибині води. І позавидував бог п'їтьми, Чорнобог – Морок, злобний степовий Див славі Дажбога і став перебігати дорогу Хорсові сірим степовим вовком. Але наче удар з батога, ударив його промінь із ясних очей. Завив заскавулів Див вовчим голосом і провалився у землю. Аж вийшов уночі над воду, щоб її спинити, але страшний блиск зір, що сяяли у дзеркалі, осліпив його. У скаженій лютості провалився Див, і знову усі створіння зраділи, бо думали, що навіки уже зник з світу батько усього злого та усієї погані. Аж ось почала ворухитися земля-мати та кидати величезні вали землі. Ці вали репалися, наче боляки, а з них висувалися до сонця до Хорса-Дажбога чорні руки, щоб порвати сонячний круг та запроторити у підземелля. Кинув Хорс своїми променями на темні сили Морока, безсильно опали простягнені руки чорних потвор. Їх тіла повалилися на землю і вкрили її довгими рядами скаменілих туловищ – жулавцевими скелями. Залягли вони і в руслі ріки, але вода вдарила на них знизу з страшною, непоборимою силою добра, що побиває лихо і, проломивши чорні звали, пробила собі шлях у море. Одначе під цими скам'янілими трупами дітей чорної сили не спить вона сама, хоча й не посміє стати супроти білої ясної сили». Далі злі боги ототожнюються з порогами на Дніпрі, через які перевернувся не один човен і загинуло багато людей. Їздив Дніпром і князь Святослав, і його воїни, вони пояснювали трагічні випадки з людьми на воді втручанням темних сил: «...зрадливо, крадькома, коли ніхто про це і не думає, виринають перед очима плавця чорні страшні руки і поривають необережного у безодню серед скаженого реготу усіх дітей Чорного бога. Тому не раз у давніх часах купці та вояки приносили у жертву темним силам рабів, коли приїздили на пороги. Не

робив цього Святослав. Де можна було там боровся з ними і перемагав, де годі було надіятись перемоги, там наказував воякам іти берегом».

Підсумкове узагальнення вчителя: Отже, у романі «Іду на вас» широко відображені вірування праслов'ян, названо богів Перуна, Хорса, Дажбога, Сварога, Чорнобога, Морока, Мару, Ладу та ін., а також різних міфологічних істот, які, на думку давніх русичів заселяли простори Київської Русі: лісовиків, блуд, домовиків, чортів. Життя головних героїв твору детерміноване цінностями й світоглядною системою язичництва, і Святослав, і Мстислав, і Калина, і Лют та ін. намагаються жити так, щоб не розгнівити богів й не накликати на себе чи рідних злої карі. Яскравим прикладом цього твердження є небажання Калини одружуватися без благословення батька, навіть якщо б їй через це довелося бути нещасливою. «Я боюся карі богів на мене і Мстислава, якщо батько затнеться», - каже дівчина. Водночас антигерої роману постають віровідступниками, ніби дійсно гнівлять своїх богів і жорстоко розплачуються за свої помилки. Так, під тортурами помирають і язичник Власт, і християнин Партентій, що порушив головну заповідь «любові до ближнього», пішов на зраду, брехню, підступ [29].

Детальний опис поховального обряду, а також обрядів жертвоприношення додає певного колориту подіям, відображеним у романі.

Рефлексія.

Я дізнався...

Зрозумів...

Навчився...

Найбільші труднощі я відчув... Я не

вмів, а тепер умію...

Контрольні запитання для перевірки засвоєних знань:

1. Які ритуали язичників описані у романі «Іду на вас»?
2. У чому суперечливість характеру князя Святослава?
3. Скільки сюжетних ліній у творі? Назвіть їх.
4. Поясніть символізм назви роману.
5. На які групи можемо розподілити персонажів?
6. З якими персонажами пов'язана тема кохання?
7. Як у романі розв'язується проблема «батьків і дітей»?

8. Як релігійні вірування впливали на життя героїв роману?
 9. Про які історичні події ви дізналися із сюжету роману «Іду на вас»? 10. Що таке тризна?
 11. У чому полягає художній вимисел письменника під час зображення образу князя Святослава?
 12. Після прочитання роману чи змінилося ваше уявлення про специфіку життя українців у період Київської Русі?
- Творче моделювання ситуації

Вчитель:

1. На кого з персонажів роману ви хотіли б бути схожими? Чому?
2. Хто з язичницьких богів чи демонів міг би змінити ваше життя і як?
3. Якщо б ви опинилися в X столітті, якими були б ваші дії?
4. Якщо б я був воїном у дружині князя Святослава, то...
5. Чи зміг би я вберегтися від підступних людей і зрадників?

Оцінювання результатів уроку.

Учитель оцінює результати роботи учнів на уроці, оголошує й обґрунтовує оцінки, виставлені ними.

Домашнє завдання: Написати твір «Світ Київської Русі – далекий і близький (на основі сюжету роману «Іду на вас»)».

Висновки

Отже, для активізації творчо-пошукової діяльності учнів на уроках літератури варто застосовувати дослідницький метод навчання, адже він сприяє розвитку аналітичного мислення учнів, формуванню їх світогляду. Застосування дослідницького методу є важливою передумовою отримання учнями якісних знань, їх інтелектуального зростання. Творчо-пошукова діяльність учня базується на його зацікавленні літературою, бажанні зробити невеличке самостійне відкриття, здатності продуктивно працювати з текстом.

Урок-дослідження сприяє виявленню в учнів здатності до систематизації та структурування матеріалу, творчого осмислення інформації, проведення паралелей до суміжних дисциплін (Історії України, етнографії, фольклористики). Учні вчаться формулювати переконливі, аргументовані висновки, вести дискусію, захищати свій науково-творчий продукт перед аудиторією.

Дослідницька діяльність відкриває перед учнями багато нових можливостей, вони бачать результативність своєї творчості, відчувають радість від успіху, засвоюють правила здійснення наукового дослідження, здобувають важливі наукові компетенції, які потім стануть їм у нагоді під час навчання в університеті.

Завдання вчителя на уроках літератури – навчити учнів критичному мисленню, вмінню висловлювати й аргументувати власну думку, самостійно здобувати знання, розвивати свій творчий потенціал. Дослідницький метод вивчення літератури варто застосовувати тоді, коли учні вже володіють базовими знаннями, уміють здійснювати літературознавчий аналіз, мають навички роботи з художніми творами різних жанрів та тематики. Тому цей метод доречно застосовувати на уроках літератури в старших класах, а для молодших школярів згодяться окремі елементи дослідження. Для активізації творчо-пошукової діяльності учнів перед початком уроку-дослідження вчитель пропонує їм випереджальні завдання, котрі мають полегшити і поглибити водночас розуміння літературного твору. Учитель може поділити учнів на групи, кожна з яких виконуватиме окреме завдання. Далі учні самостійно досліджують художній твір, проблематику, історичне підґрунтя сюжету, міфологічні мотиви та образи, жанрово-стильові особливості твору, характер конфлікту у ньому, систему персонажів.

Нами запропоновано конспект уроку-дослідження за романом Юліана

Опільського «Іду на вас», здійснено спробу наблизити шкільний аналіз цього твору до сучасного літературознавчого дослідження. Зокрема, аналіз роману «Іду на вас» містить осмислення образів-характерів твору, їх психології, школярам пропонується заглибитися у внутрішній світ персонажів, вдумливо вивчити історичний контекст сюжету. Розмежовуються різні форми творчо- пошукової діяльності [29].

Специфіка запропонованого нами уроку-дослідження полягає у виборі об'єкту дослідження (роман Ю.Опільського «Іду на вас» допомагає формувати громадянську свідомість учнів, ознайомлює їх з важливим періодом у розвитку українського народу).

Вчитель структурує урок відповідно до поставленої мети й акцентує увагу учнів на самобутньому ідейно-художньому характері тексту. Структура уроку літератури може бути певною мірою наближена до композиції художнього твору.

Аналіз, який здійснюють учні під час уроку-дослідження виходить за межі літературознавства у сферу наук, які з ним межують. Творча діяльність учнів відображається в пошуку інформації з дотичних наук, її осмисленні й залученні до аналізу художнього тексту. Роман «Іду на вас» розглядається крізь призму історії, етнографії, фольклористики.

Урок за творчістю Ю.Опільського можемо віднести до категорії уроків літературознавчо-історичного дослідження. Подана нами модель такого уроку базується на методичних засадах прочитання художнього твору шляхом здійснення історичного дослідження. Нами акцентовано на історичних фактах та образах, на специфіці авторської моделі епохи Київської Русі за часів правління князя Святослава, простежено художню атмосферу цієї епохи (моральний, політичний, культурний, соціологічний,

Під час уроку учні повинні уявно перенестися назад у часі, у X століття, відчутти себе на місці героїв твору. Науково-пошукові групи учнів («літературознавці», «історики», «фольклористи») аналізують наслідки подій минулого для українського народу в XXI столітті, акцентують на особливостях громадянського вибору героїв твору.

Вчитель заохочує учнів до пошуку історичних паралелей: подібні проблеми і ситуації в минулому і в сучасному житті. Урок може бути доповнений філософським роздумом учителя та учнів щодо історичного розвитку України (минуле – сучасність

– майбутнє). Учитель акцентує на мистецькій цінності твору, заохочує учнів виявити художню специфіку зображення письменником події з минулого України (рецепцію чи інтерпретацію). І найважливіше: під час літературознавчо-історичного уроку-дослідження відбувається патріотичне виховання учнів.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько- історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Ніжин: Вид-во Ніжин. держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя, 2009. 352 с.
2. Босак С. Особистісно-орієнтоване навчання – у практиці. Українська мова і література в школі. 2003. № 8. С. 37-41
3. Войтович В. М. Українська міфологія: словник. К.: Либідь, 2002. 664с.
4. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
5. Гончаренко І. Науково-дослідницька діяльність як важливий фактор виховання успішної особистості // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки: зб. матеріалів Всеукр. пед. конф., Київ, 2- 3 грудня 2008 р. / за заг. ред.
6. Гром'як Р. Історична проза Юліана Опільського. Золотий Лев. К.,1989. С. 398–411.
7. Дзюрман С. Поетика історичної прози Юліана Опільського: Автореф. дис... канд. філол. наук. Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2002. 20 с.
8. Діденко Т. Організація роботи з обдарованими учнями на уроках української мови і літератури. Рідна школа. 2014. № 10. С. 25 – 31.
9. Жульєва Л. Упровадження інноваційних, інтерактивних методів і форм навчання на уроках української мови та літератури. Педагогічні науки. 2011. Вип. 60. С. 356–362.
10. Забарний О.В. Організація дослідницької діяльності старшокласників на уроках української літератури. Наукові записки. Серія «Психолого- педагогічні науки». Ніжин, 2011. №5. С. 75–78.
11. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Метод. посіб. / автор-уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. Київ: А. П. Н.. 2012. 136 с.
12. Ісаєва О. Концептуальні основи аналізу художнього твору в школі: наук.-теорет. зб. Тернопіль: Астон, 2016. 432 с.
13. Ісаєва О. Методичні рекомендації щодо організації роботи з обдарованими дітьми у процесі вивчення літератури в школі. Всесвітня л-ра в серед. навч. закл. України. 2006. № 10. С. 8–10.

14. Ісаєва О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури, автореф. дис.... доктора пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання» (світова література). К., 2004. 40 с.
15. Кожуховська Л. Самоаналіз уроку як ефективний засіб формування у студентів-філологів фахових умінь. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2012. Вип. 27. С. 131–135.
16. Корват С. Інноваційні технології навчання у процесі розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури. Таврійський вісник освіти. 2011. №2 (34). С. 36–41.
17. Корнійко В. Гра як один із методів активного навчання на уроках української мови та літератури. Українська література в загальноосвітній школі. 2012. № 11. С. 32–34.
18. Кузнецова Г. Наукові основи професійної вправності вчителя-словесника від ретроспекції до сьогодення. Українська мова і література в школі. 2013. № 5. С. 42–50.
19. Кузнецова Г. Педагогічна практика у професійному становленні вчителя-словесника. Українська мова і література в школі. 2008. № 5. С. 59–63.
20. Кузнецова Г. Інтерактивний методичний колоквиум як засіб формування вчителя-словесника. Дивослово. 2006. № 11. 32 – 36.
21. Лісовський А. Етюди з методики викладання літератури. Київ: Ленвіт, 2013. 105 с.
22. Марфинець Н. Інноваційні технології навчання на уроках літературного краєзнавства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 26. С. 120–122.
23. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2000. 240 с.
24. Міхно О. П. Організація дослідницької діяльності старшокласників у процесі вивчення новели М.Коцюбинського «Цвіт яблуні». Українська мова й література в школі. 2007. №2. С. 25–30
25. Москалець В. Психологія особистості: навчальний посібник/ Рекомендовано міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для студентів навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 415 с.

26. Наукові основи методики літератури : посіб. для студ. вищ. навч. Закладів / [за ред. Н. Волошиної]. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
27. Неділько В. Методика викладання української літератури в середній школі. Київ: Вища школа, 1978. 248 с.
28. Нікітіна А. Педагогічний дискурс учителя словесника: монографія. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с.
29. Опільський Ю. Іду на вас; Ідоли пануть. Київ: Укр. центр духов. культури, 1993. 352с.
30. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ, 2000. 317 с.
31. Паскевич Н. Художній дивосвіт поруч: (Література Тернопільщини): (Ю. Опільський, Б. Лепкий). Укр. мова та література: Випускний екзамен. Тернопіль, 1995. С. 60–61.
32. Петрович О. Дослідницька діяльність обдарованої молоді як невід’ємна частина позакласної роботи з української літератури. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2015. № 41. С. 130–134.
33. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: Генеза, 2017. 144 с.
34. Приходько І. Юліан Опільський (Юрій Рудницький) (1884 - 1937) // Творчі портрети українських письменників ХХ ст. Тернопіль, 1993. С.64– 69.
35. Пультер С. , Лісовський А. Методика викладання української літератури. Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 144 с.
36. Ситченко А. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах :навч. посіб. для студентів-філологів. Київ: Ленвіт, 2011. 291 с.
37. Сірант Н. Методичні рекомендації до проходження педагогічної практики: навчально-методичний посібник. Львів, 2013. 116 с.
38. Скрипченко О. В., Долинська Л. В. Огороднійчук З. В., Вікова та педагогічна психологія. Київ: Каравела, 2019. 400 с.
39. Слижук О. Дослідницькі завдання в процесі навчання сучасної української літератури в новій школі. International scientific conference «The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society»: conference proceedings, July 30–

31, 2022. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 315–318.

40. Степанишин Б. Вивчення української літератури в школі. Методичний посібник для вчителя. Київ, РВЦ «Проза», 1995. 255 с.

41. Степанишин Б. Література – вчитель – учень: самостійне вивчення учнями літератури. І. Київ: Освіта, 1993. 240 с.

42. Столяренко О. Психологія особистості. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidru4niki.com/16520205/psihologiya/teoriya_samoaktualizatsiyi_abraham_maslou (Дата звернення 9.03.2023).

43. Сухомлинський В. Сто порад учителеві. Київ: Рад. шк., 1988. 304 с.

44. Ткачук М. Кризь призму сучасності: (Творча біографія Ю. Опільського) Історичний календар '97. К., 1996. С. 51–52.

45. Токаренко О. Використання міжпредметних зв'язків на уроках української мови та літератури в загальноосвітньому навчальному закладі художньо-естетичного профілю. Естетика і етика педагогічної дії. 2015. Вип. 11. С. 72–81.

46. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. Київ: Академія, 2012. 312 с.

47. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція: монографія. Київ: Міленіум, 2012. 320 с.

48. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі на екзистенціально-діалогічних засадах. Автореферат дисертації...докт. педагог. наук. Київ: 2002. 40 с.

49. Уліщенко В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені МП Драгоманова, 2011. 486 с.

50. Ходорич О. Інноваційні педагогічні технології на уроках світової літератури як ефективний засіб формування ключових компетентностей старшокласників. Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. МП Драгоманова, 2012. С. 151–154.

51. Хоменко О. Дослідницька діяльність учнів на уроках української мови та літератури як засіб формування ключових компетенцій учнів. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2021. № 1 (21). С. 96–101.

52. Шарова Т. М., Пінігіна Ю.Г. Особливості використання інноваційних технологій під час викладання української літератури. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2016. Випуск 63. С. 219–222.

53. Шило Г. З досвіду використання ігрових технологій на уроках української літератури. Українська література: проблеми і перспективи: матеріали .

Ім'я користувача:
Юдіта Павлович

Дата перевірки:
27.05.2023 05:12:02 CEST

Дата звіту:
30.05.2023 05:52:15 CEST

ID перевірки:
1015283389

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100011755

Назва документа: бакалаврська робота (1)

Кількість сторінок: 52 Кількість слів: 12588 Кількість символів: 93959 Розмір файлу: 137.25 KB ID файлу: 1014955991

15.7% Схожість

Найбільша схожість: 4.14% з Інтернет-джерелом (<https://sun.odn.te.ua/?menu=info&id=2630>)

15.7% Джерела з Інтернету

555

Сторінка 54

0.2% Джерела з Вібліотеки

5

Сторінка 60

21.3% Цитат

Цитати

31

Сторінка 61

Посилання

1

Сторінка 64

0% Вилучень

Немає вилучених джерел